

Иницијативни одбор: Јудита Аларгић Стамболић, Милосав Бојић, Миладин Ивановић (председник), Срболуб Јосиповић, Релџа Калембер, Миљивоје Катић, Петар Красулџа, Нада Марковић, Милан Марковић (секретар), Андрија Мазинанин, Радован Пантелић, Јован Пенчић, Јосип Песах, Добривоје Пешић, Коча Поповић, Боголуб Танасијевић и Душан Шијан

МИЛОСАВ БОЈИЕ

Погинулим, стрељанци, страдалим у концентрационим логорима и умрлим борцима Посавског партизанског одреда, као и жртвама фашистичког терора у Посавини и Тамнави - који у ослободилачкој борби и револуцији слободу и срећнији живот тражише

2

ПОСАВСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД

ПОСАВИНА И ТАМНАВА
У ОРУЖАНОМ УСТАНКУ

Београд, 1987.

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ И НОВИНСКИ ЦЕНТАР

За издавача
пуковник мр Стеван СТАНОЈЕВИН

Помоћник за издавачку делатност
пуковник Иван МАТОВИН

Библиотека
РАТНА ПРОШЛОСТ
НАРОДА И НАРОДНОСТИ
ЈУГОСЛАВИЈЕ

КЊИГА ТРИСТА ЧЕТРНАЕСТА

Монографије
јединица НОВ и ПО Југославије

КЊИГА СТО ЧЕТРНАЕСТА

УРЕБИВАЧКИ ОДБОР

Генерал-пуковник Рахмија КАДЕНИН, *председник*;
чланови: Али ШУКРИЈА, Ристо ЏУНОВ,
генерал-пуковници: Милан ДАЛЂЕВИЋ и Дако ПУАЧ;
генерал-потпуковници: Методије КОТЕВСКИ, Вељко МИЛАДИНОВИН,
Светозар ОРО, Жика СТОЈШИН, Јоцо ТАРАБИЈЕ, Фабијан ТРГО
и Август ВРТАР;
пуковници: Ахмет БОНААГИН, Виктор КУЧАН, Мишо ЛЕКОВИН,
Радомир ПЕТКОВИН и Рајко ШАРЕНАЦ, *главни и одговорни уредник*

Уредник
Иван ПАНТЕЛИК, *мајор*

Рецензенти
Др Венцеслав ГЛИШИЋ Велжо МИЛАДИНОВИН

Стручни редактор
Петар ВИШЊИК

ПРЕАГОВОР

Књига Милосава Бојића, *»ПОСАВСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕА,*« својим садржајем превазилази назначени наслов и представља ширу обраду збивања у устанку 1941. на простору Посавине и Тамнаве. Пре појаве ове књиге, њен аутор, некадашњи члан Руководства УРСОВИХ синдиката и СКОЈ-а, у Обреновцу, пролетер, делегат Велике антифашистичке скупштине Србије и добитник награде Драгојло Дудић за ово дело, написао је више запажених радова на тему рат и револуција, као: *Сећање на истакнуте ликове из рата, »Посавски партизани,* *»Сутјеска у дневнику једног партизана,* *»Записи о мојој нети* и други.

Као што је у младости са жаром и ентузијазмом испуњавао задатке који су искрсавали у револуционарној борби, исто тако, у позним годинама приступио је и овом ни мало лако задатку, који је, такође, са успехом обавио. Само новек, писац, кога мотивише љубав и везаност за одређени посао у стању је да уложи велики труд у његовом обављању. Пример таквог односа је аутор ове књиге, који је у сакупљању историјске грађе и компоновању овог сложеног текста испољио пасионирани однос.

Аутор је истражио све доступне изворе и користио је сећања унесника догађаја и литературу која се односи на Посавски НОП одред и шире на догађаје у Посавини и Тамнави 1941. године. Успео је да сакупи огромну архивску грађу и другу документацију и да на основу ње, иако унесник догађаја, да објективну слику збивања.

У оквиру осам поглавља, и више тема, које нине једну повезану и добро укомпоновану целину, приказани су: *Посавина и Тамнава уони рата (становништво, живот у селима, положај радника, политичке странке, рад КПЈ, СКОЈ-а);*

Окупација земље и припрема устанка; Формирање Посавског партизанског одреда; Непријатељске снаге у близини Посавског одреда; Борбена активност и израстање 1. и 2. посавске и 3. тамнавске нете; Прерастање нета у батаљон; Неманке мере за угушење устанка; Распламсавање устанка у Посавини и Тамнави; Борбе 1. и 2., посавског, 3. тамнавског и 4. посавотамнавског батаљона; Сарадња одреда; Стварање органа власти у Посавини и Тамнави; Партијско-политинки рад у одреду и са народом; Саветовање политинких комесара у Ужицу; Санитет у Посавском одреду; Појава нетника у Посавини и Тамнави; Неманка офанзива потискује јединице Посавског одреда; Ратни пут 1. посавског батаљона ка Ужицу и Кадињани; Ратни пут 2. посавског (београдског) батаљона преко Рудника за Саница; Борбе 3. тамнавског батаљона око Ваљева и у одбрани Ужица; Ратни пут 4. посавског батаљона око Ужица и натраг; Окуњ-вање и акције делова Посавског одреда у западној Србији и Формирање Посавско-тамнавског одреда и његово разбијање.

У наведеним поглављима приказан је друштвено-политички живот и класни односи уони рата, догађаји који се односе на 27. март 1941, априлски рат, припреме за устанак, формирање одреда и његове акције до пролећа 1942, превирање у широким народним масама, настанак и рад органа народне власти, мере окупатора и његова настојања да угуши устанак и други догађаји и процеси. На хронолошко-проблемски начин дат је шири оквир у којем су обрађени настанак, развитак и дејства Посавског НОП одреда, који је у јесен 1941. имао око 3.000 бораца, од којих су већина били омладинци, међу којима многи нису служили ни војску.

Књига Милосава Бојића је документовано и потресно казивање о Посавском НОП одреду и устанку у Посавини и Тамнави од лета 1941. па до одвајања дела одреда за улазак у 1. пролетерску бригаду и трагинног краја Посавотамнаваца крајем зиме 1942. године и сложеног и тешког стања на терену које је уследило после осеке устанка.

Као добар познавалац прилика на терену, личности које описује, поседовањем сопствених извора насталих његовим записима из времена устанка, коришћењем многих сведонења истакнутих руководилаца, изјаве учесника дога-

ћаја и народноослободиланких, окупаторских и квислинских докумената, аутор је верно приказао догађаје, при чему је за сваку оцену или тврдњу давао више извора који су уместо њега у знатном делу текста објективно донаравали време, збивања и улогу личности и појединих категорија становништва у устанку 1941. године. Кроз цео текст испољен је ауторов позитиван однос према устанку и љубав према саборцима о којима говори како то у својој рецензији каже генерал Вељко Миладиновић, са симпатијама »за њихово дјело и поступак, као поноси се њиховим радом и подвизима. То је по мом мишљењу друга вриједност рада... « Такав однос аутор има према свим борцима било да се ради о команданту одреда Кони Поповићу или свом другу из вода и нете. Такав међусобни однос, уважавање, међусобна љубав и другарство које је красило борце овог одреда и свих јединица НОВ, јанало је јединство колектива, развијало њихов унутрашњи живот и односе, борбеност и хуманост, нима је обогачивана етика и морал припадника НОР-а. Кроз такав однос свесно је прихватана и остваривана девиза - сви за једнога, један за све.

Књига о Посавском НОП одреду представља прворазредно документарно публицистичко дело, које веома рељефно приказује како се остваривала ослободиланка и револуционарна стратегија и политика КПЈ на територији Посавине и Тамнаве, гдје је већ у устанку 1941. године захваљујући напорима нланова КПЈ и СКОЈ-а и осталих патриота остварено јединство народа у оквиру НОП одреда, органа нове револуционарне народне власти и друштвенополитинких организација. Том јединству, које је постојало и у тешким данима непријателског и квислиншког терора током 1942. и 1943. године, млада генерација овог краја дала је знанајан допринос. Ослободиланко и револуционарно семе које је 1941. посеја.аа КПЈ, херојском борбом најбољих синова и кћери и масовном подршком већине народа, уз велике материјалне и људске жртве, уродило је плодом остварењем идеала слободе, братства и јединства, националног и социјалног ослобођења. Зато књига Милосава Бојића није само казивање о Посавском одреду, већ део историје НОР и социјалистичке револуције овог краја, Србије и Југославије.

Ар Петар КАЧАВЕНДА

Ето, овде на домаку Београда, скупили су се оии који нису хтјели да погну главу, који нису хтјели да буду робови, него су себи ставили у задатак да се боре до последње капи крви за слободу своје отаџбине

Т И Т О

Савез удружења бораца народноосло-
бодилачког рата Социјалистичке Репу-
блике Србије

поводом дана формирања Главног наро-
дноослободилачког одбора Србије

17. НОВЕМБРА

на књижевно-публицистичком конкурсу
за досад необјављена дела на тему
народноослободилачке борбе и рево-
лүције народа и народности Соција-
листичке Републике Србије
додељује прву

НАГРАДУ «ДРАГОЈЛО ДУДИЋ»

Милосаву Ђојићу

за хронику

посавеки партизански одред
као друштвено признање за стварала-
чки допринос неговању слободарских
и револүционарних традиција народно-
ослободилачке борбе и револүције наро-
да и народности Социјалистичке Репу-
блике Србије о чему се издаје ова

ПОВЕЉА

БЕОГРАД, 17. XI 1986.

ПРЕДСЕДНИК
УПРАВНОГ ОДБОРА
ФОНДА «ДРАГОЈЛО ДУДИЋ»

Milica Masarević

ПРЕДСЕДНИК
РЕПУБЛИЧКОГ ОДБОРА
СУБНОРА СРБИЈЕ

D. Kanić

I ПОСАВИНА И ТАМНАВА УОЧИ РАТА

СТАНОВНИШТВО И ЖИВОТ У СЕЛИМА

Посавина и Тамнава, подручје где је формиран Посавски народноослободилачки партизански одред и где је изводио већину својих акција, налазе се у северном делу Србије, јужно од реке Саве, у сливу река Колубаре и Тамнаве, југозападно од Београда, југоисточно од Шапца и северозападно од Ваљева. Терен је равничарски, проткан шумарцима и забранима, делимично испресецан благим косама, увалама и мањим рекама (Уб, Пештан, Кладница, Бељаница, Турија, Барајевска, Вукодраж) између расцепканих поседа. Брдашца овог краја не прелазе 200 метара надморске висине. На простору села Скеле, Грабовца, Кртинске и Уроваца налазило се више мочвара, неисушеног земљишта (Велика бара, Крајњача, Дубока бара, Мала бара).

Макадамски путеви су повезивали Београд, Степојевац, Лазаревац, Лајковац и Ваљево; Београд, Умку, Обреновац и Шабац; Обреновац, Уб и Ваљево; Липовичку шуму, Барајево и Аранђеловац; Умку и Мељак. Бројни сеоски путеви били су без камене подлоге. Железничком пругом уског колосека били су повезани Београд, Умка, Обреновац, Лајковац и Ваљево; Лајковац, Аранђеловац и Младеновац; Лајковац и Чачак; и Забрежје и Обреновац. Рекон Савом одвијао се путнички и теретни саобраћај од Београда ка Шапцу и даље.

Срезови Посавски (Обреновац) и Тамнавски (Уб) припадали су Ваљевском округу и Дринској бановини, а Посавски (Умка) Београдском округу и Дунавској бано-

вини. Срески комитет КПЈ Уб (до рата Повереништво) био је везан за Окружни комитет КПЈ Ваљево, док је Срески комитет КПЈ Обреновац (до рата Повереништво) обухватао партијски и срез Умка, и био од 1940. године везан за Окружни комитет КПЈ Београд, а касније директно за Покрајински комитет КПЈ за Србију.

Срезови су били подељени на општине, које су у свом саставу имале једно или више села. Следеће табеле показују број кућа, домаћинства и становника у тим општинама и срезовима:¹

Срез Тамнавски Уб	1931.		1941.	
	Број кућа	Број домаћин- става	Број станов- ника	Број ста- новника - процена
Општине:				
1. Бајевац	243	219	1.447	1.708
2. Борак	225	235	1.381	1.631
3. Докмир	382	376	2.325	2.742
4. Јабучје	618	559	3.229	3.810
5. Лајковац	298	371	1.990	2.374
6. Мургаш	227	225	1.442	1.702
7. Непричава	231	230	1.554	1.832
8. Новаци	383	364	2.443	2.883
9. Нови Бањани	273	272	1.526	1.799
10. Паљуви	369	369	2.249	2.653
11. Памбуковица	294	290	2.008	2.367
12. Радљево	838	703	4.124	4.866
13. Совљак	282	282	1.622	1.918
14. Стари Бањани	437	435	2.815	3.323
15. Таково	388	378	2.298	2.711
16. Трлић	181	191	1.239	1.461
17. Тулари	213	213	1.487	1.754
18. Тврдојевац	301	266	1.621	1.912
19. Уб	274	307	1.286	1.518
20. Врело	325	308	1.969	2.323
УКУПНО:	6.782	6.593	40.055	47.352

¹ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, Државна штампарија Београд, 1937, књ. I, стр. 40, 42. и 54. Подаци за 1941. годину су процењени од Статистичког завода СР Србије.

У састав ових општина улазила су и села Баталаге, Брезовица, Бргуле, Црвена Јабука, Чучуге, Гуњевац, Гвозденовић, Каленић, Кожуар, Кршна Глава, Радуша, Рубребеза, Руклада, Скобаљ, Слатина, Степања, Стубленица, Шарбане, Трњаци, Вукона, Зукве и Звиздар.

На подручју тамнавског среза било је запослено 372 радника (15 жена), 271 чиновник и намештеник (26 жена), 568 надничара и слугу (153 жене) и 44 шегрта.

Срез посавски Обреновац	1931.		1941.	
	Број кућа	Број домаћин- става	Број станов- ника	Број ста- новника - процена
1. Дрен	233	233	1.562	1.843
2. Грабовац	523	507	3.016	3.558
3. Јошева	348	297	1.926	2.273
4. Кртинска	277	275	1.754	2.078
5. Обреновац	671	973	4.152	4.900
6. Орашац	278	277	1.766	2.085
7. Пироман	341	307	1.716	2.025
8. Скела	331	333	1.856	2.189
9. Стублине	544	542	3.074	3.627
10. Трстеница	285	284	1.634	1.928
11. Уровци	277	277	1.495	1.764
12. Ушће	181	180	1.329	1.569
13. Забрежје	287	321	1.571	1.854
14. Звечка	387	374	2.157	2.546
УКУПНО:	4.963	5.180	29.008	34.239

У ове општине улазила су и села Бело Поље, Бргулице, Бровић, Лончаник, Љубинић, Милорци, Ратари, Велико Поље и Вукићевица.

У срезу Обреновац био је запослен 641 радник (71 жена), 228 чиновника и намештеника (42 жене), 734 надничара и слугу (163 жене) и 100 шегрта.

Ове општине обухватале су и села Баљевац, Гунцате, Јасенак, Мељак, Пећане, Пољане, Руцку, Соколово, Шиљаковац и Врбново.

Срез посавски Умка	~ ; к^h''' *	1931.		1941.
		Број домаћин- става	Број станов- ника	Број ста- новника - продена
Општина:				
1. Арнајево	169	168	1.007	1.095
2. Баћевац	607	601	3.202	3.481
3. Барајево	582	560	3.072	3.340
4. Барич	295	250	1.379	1.501
5. БождареваЦ	232	233	1.321	1.435
6. Дражевац	402	336	1.948	2.118
7. Конатице	445	437	2.347	2.551
8. Лесковац	283	282	1.545	1.680
9. Мала Моштаница	176	178	1.001	1.089
10. Мислоћин	333	335	1.871	2.036
11. Остружница	305	311	1.926	2.092
12. Сремчица	377	376	1.975	1.935
13. Степојевац	527	520	2.651	2.880
14. Умка	311	325	1.576	1.714
15. Велика Моштаница	393	391	2.298	2.499
16. Велики Борак	444	405	2.296	2.497
17. Вранић	551	527	3.008	3.270
УКУПНО:	6.432	6.235	34.423	37.273

У срезу Умка било је запослено 189 радника (15 жена), 111 чиновника и намештеника (23 жене), 332 надничара и слугу (93 жене) и 26 шегрта.

На подручју Посавине и Тамнаве пре оружаног устанка 1941. године живело је око 148.000 становника, од чега је око 145.000 чинило пољопривредно становништво. Око 75 радно способног становништва овог краја бавило се земљорадњом, сточарством и повртарством. Гајили су пшеницу, кукуруз, поврће и воће. У околини варошица и Београда одгајали су квалитетне краве и разносили млеко по градским кућама и становима.

Уочи другог светског рата живот сеоског становништва био је све тежи. Деобе у породицама ситниле су поседе и стварале сеоску сиротињу, иако у Посавини и Тамнави није био велики број беземљаша. Насупрот

њима било ј1 богатих сеоских породица. Већину су, ипак, чинили средњи и сиромашни сељаци.

Презадуженост сељака била је једна од карактеристика социјалних прилика уопште у тадашњој Србији. Земљорадници су били задужени код Државне хипотекарне банке, а посебно код приватних банака, трговаца и сеоских зеленаша. Због тога је у Посавини и Тамнави тада било више стотина хектара под хипотеком.

Тежак положај земљорадника погоршавале су поплаве и друге временске невоље, којих је очи рата било неколико пута. То је довело сељаке плодне Посавине и Тамнаве до оскудевања у исхрани. Владајући режим није имао разумевање за такво тешко стање по селима, па је слао своје порезнике са наоружаним жандарима да од сељака купе порез. Због пореза многима су вршили попис и одузимали стоку.

О тешком стању у Посавини говори и летак Среског поверенства КПЈ издат у Обреновцу почетком јануара 1941. године. У њему се уз остало, каже:

»Сељаци некада плодне Посавине дочекали су данас да гладују са својим породицама. После неколико поплава које су наилазиле ове године, читава села Посавине су уништена; Барич, Дражевац, Забрежје, Бело Поље ове године скоро ни засејане нису, а уколико је нешто и засејано, није могло подмирити потребе до Божића. Остала села околине Обреновца, ако нису страдала од поплава, страдала су од града. Када се свему овоме дода иначе слаба година, онда је јасно колика је беда сељаштва по селима. И док сељаци Посавине трпе гладни, или се једва прехрањују продајући и последњу кравицу, овцу или свињче, дотле данашња влада... шаље порезнике са наоружаним жандарима да купе порез од сељака. Ове наоружане банде силом одузимају и носе својим господарима све што наћу у осиротелим сељачким кућама. У селу Конатице - Умка, на њиви једне удовице, порезници и жандари испрегли су из јарма вола, иако је во био својина комшије, кога је сирота удовица замолила да јој узоре њиву«.²

² *Напредна штампа у Србији 1871-1949*, Београд, стр. 35.

Многи сиромашни селџаци у Посавини и Тамнави били су приморани да раде као сезонски радници, док су други служили код имућнијих пољопривредника без ограниченог радног времена и социјалног осигурања.

У Посавини и Тамнави приноси по хектару пшенице износили су од 10,86 до 15,23 мц, а кукуруза од 12,66 до 21,47 мц. Цене по килограму неких производа 1939. године биле су: црни хлеб 3, а бели хлеб 3,54, кромпир 1,75, пасуљ 5,48, суве шљиве 8,79, пиринач 9,50, говеће месо 12,92, свињско месо 14,83, овчје месо 11,25, литар млека 2,88, сир 11,58, јаја 1 комад 0,88 динара.³

Писменост становништва, нарочито сеоског, била је веома ниска. Процент описмењених мушкараца изнад 11 година износио је у срезу Обреновац 70,2%, у срезу Уб 68,3%, а у срезу Умка 71,4%, док је писменост женског дела становништва била мања - срез Обреновац 21,4%, срез Уб 16,4%, и срез Умка 13%.⁴

Разлози оваквог стања су били: недовољан број основних школа, њихова удаљеност од сеоских кућа, схватање старијих генерација о значају школовања, нарочито женске деце, верски обзири и други.

Здравствено стање у селима Посавине и Тамнаве било је тешко. Умирало се од разних болести, а највише од туберкулозе.⁵

Становништво у овим срезовима углавном је било православне вере, али је било и других вероисповести (у срезу Обреновац, живело је 405 лица римокатоличке вере, 14 протестантске, 21 остале хришћанске, 20 муслиманске и 22 без вере, у срезу Уб 248 лица римокатоличке вере, 28 протестантске, 16 остале хришћанске, 18 муслиманске и 2 без вере и у срезу Умка 198 лица римокатоличке вере, 5 протестантске, 2 остале хришћанске, 31 муслиманске и 7 без вере).⁶

³ *Статистички годишњак 1940*, стр. 292-294.

⁴ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, Београд, књ. III, стр. 30, 32 и 42.

⁵ Ево како то изгледа по срезовима: у Посавском (Обреновац) умрло је у периоду 1936 - 1940. године укупно 1.868 лица, а од ТБЦ 247 или 13,20%; у Тамнавском (Уб) 2.501 лице, а 347 од ТБЦ или 14,95% и у Посавском (Умка) 1.858 лица, а од ТБЦ 326 или 17,55%. *Статистички годишњак 1940*, *Аржавна штампарија, Београд*, стр. 390 и 391).

⁶ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, *Државна штампарија, Београд*, књ. II.

Већина младих људи остајала је на селу јер је било тешко, из материјалних разлога, уписати се после четвороразредне основне школе у гимназију или неку средњу школу. Разнонада се сводила на вашаре и игранке у дане верских празника, прела и посела, свадбе и славе. Утицајем чланова КПЈ и СКОЈ-а, као и других напредних људи у појединим селима су стваране организације задружне омладине, спортска друштва, драмске и фолклорне секције. Ове организације омладина је радо прихватала. Почела је и да се интересује за унапређење пољопривреде, пчеларства и свога живота.

Из свих ових села било је свега тридесетак студената, уписаних на Београдски универзитет, и нешто више ученика средњих школа. Већи број њих био је примљен у КПЈ или СКОЈ, а неки су били активисти напредног омладинског покрета. Сви су уживали углед и поверење у својим селима.

Добар део мушког становништва у селима припадао је разним политичким партијама, посебно партији Удружене опозиције. У свим селима око Обреновца и Уба, па и шире, готово до другог светског рата памтио се и причао сукоб сељака и полиције, који се десио на Убској пијаци 1. јула 1932. године.

Тога дана Земљорадничка странка била је заказала збор народа Тамнаве и Посавине, који је срески начелник Уба забранио. До сукоба је дошло око 9,00 часова. На пијаци је дошао Војислав Лазић из Стублина, наорудни посланик, у друштву др Радоја Мијушковића, лекара из Уба, Радована Мијушковића, адвоката из Уба, Чедомира Новаковића из Брезовице, Алексе Матића из Соваљака и других организатора и присталица странке. Полиција и жандари су почели да растерују људе, да би онемогућили Лазића да говори. Настала је туча народа и жандара. Лзуди су узвикивали паролe: »Смањите нам порез«, »Ми смо гладни«, »Доле крвава влада«, »Доле полиција«, итд. Полиција и жандари су пуцали у масу, а ови су узвраћали каменицама, мотикама, палицама. Том приликом погинулу су Чедомир Новаковић из Брезовице, Миломир Николић из Шарбана, Милан Јовић из Чучуга умро је од повреда, а рањени су Кристивоје Глишић,

Љуба Марковић и Михаило Максимовић из Такова, Лала Циганин из Црвене Јабукe, Радомир Јаковљевић из Совљака, Иван Вујић из Бргула, Тихомир Поповић из Кршне Главе, Љубомир Јаковљевић из Мургаша, Вукосав Павловић из Уба, Милан Давидовић из Трлића и Миодраг Ранковић из Стублина. Поврећени су полицијски писар и шест жандара.⁷

СТАЊЕ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА

Већих индустријских предузећа на овом подручју није било. На десној обали Саве, у Забрежју код Обреновца, радила је Симовића стругара, у којој је 1941. године било запослено 500 радника и мала Фабрика шпиритуса Саве Мићића. На обали Саве постојала је речна лука, која је запошљавала 55 радника обалске струке за истовар робе са бродова и утовар у железничке вагоне. У Обреновцу је радила стругара »Сувобор«, у селу Баричу, код Обреновца, војна хемијска фабрика »Вистад«, а у Умци фабрика трикотаже »Посавина«, у којој је било и радника из Београда, и Фабрика картона. У Лајковцу је постојала железничка радионица, а у Радљеву и Звиздару (срез Тамнавски) отворени су мањи рудници угља. Већи млинови налазили су се у Убу, Обреновцу, Умци, Бањанима, Степојевцу, Барајеву, а мањи у другим селима. У неколико радионица цигле и црепа углавном су радили сезонски радници. У средњим местима и већим селима било је трговачких радњи и занатских радионица, углавном ковача, колара, поткивача, бравара, механичара, сација, кројача, абација, ћурчија, фризера, сарача, бојација, пекара и других.

Према попису од 1931. године у овим срезovima било је 1.202 радника, 1.634 надничара и слугу, 170 шегрта и 610 чиновника и намештеника. Укупно у занимањима ван

⁷ Истрага о овом догађају трајала је неколико дана. Саслушано је преко сто сељака, а затворени су и осуђени на по 30 дана и 5.000 динара новчане казне: Радоје, Радован и Никола Мијушковић, Алекса Мартић, Драгућин Којић, Душан Крстоношић, Владимир Поповић, Урош Савић, Милорад Ранковић, Радисав Вучетић, Војислав Лазић, Димитрије Јовић и Милан Бирманац.

пољопривреде било је 3.483 становника. Овај број је био знатно већи 1941. године.

Економски положај радника је био тежак. Радни дан је најчешће трајао 12, 13 и више часова, уз минималне наднице од 12-13 динара. Радила се у тешким условима, у хладним и влажним халама, радионицама или напољу, по киши и снегу. И станови су им били мали, влажни.

У борби за побољшање економског положаја радници Посавине и Тамнаве од 1935. године почињу у већем броју да се организују у своје струковне организације, тако да су већ 1936. постојале подружнице кожарских, дрводељских, кројачких, обалских, трговачких и фризерских радника и приватних намештеника. Ове организације су припадале Уједињеном радничком синдикалном савезу - УРСС.⁸ Оне су повеле борбу за повећање плата и смањење радног времена, боље услове рада и становања. Борба је вођена кроз штрајкове и тарифне покрете. Штрајкови су отпочели 1936. године и непрестано се увећавали. Те године штрајковали су абацијски радници на Убу (од 5. јуна до 4. августа) и успели да постигну споразум са послодавцима и потпишу уговор о осмочасовном раду и повећању надница. Ипак, крајем децембра, послодавци су пустили са посла оне раднике који су се највише истицали у штрајку, а јануара 1937. године отказали су тарифу и колективни уговор. Овим отказом су хтели да смање плаћање посла и расформирају организацију абацијских радника на Убу.⁹ Следећег месеца абацијски радници поново су ступили у штрајк, који је успешно завршен.¹⁰ Повећане су зараде за 10% и скраћено рад-

⁸ УРСС - Уједињени раднички синдикални савез. Од 1925. године под утицајем Социјалистичке партије, а касније су комунисти и скојељци потисли социјалдемократе из овог синдикалног савеза и активирали га у штрајковима, тарифним акцијама и у другим животним интересима радника.

⁹ *Радничке новине*, Београд, бр. 7 од 12. 02. 1937. год.

¹⁰ »Абацијски послодавци су у овом штрајку показали да су тврдоглави и њихова је кривица што се дал.е продужава штрајк и сада у данима наступеле сезоне абацијског посла. Абацијски радници у овој борби уверили су се да код њихових послодаваца нема никакве увиђавности и да само снага радничке организације може притегнути послодавце да абацијским радницима повећају наднице и скрате радно време, а то је данас за радника у радионици најбитније«. (*Радничке новине*, Београд, бр. 13, од 26. 03. 1937. год.).

но време на 8 часова. Касније су на Убу штрајковали опанчари, сарачи, поткивачи, бербери и трговачки помоћници.

Од 19. августа до 5. септембра 1936. године у Обреновцу су штрајковали и абацијски радници. Штрајк је завршен успешно али су послодавци ускоро отказали уговор. Штрајк је поново покренут и трајао је нешто дуже. Послодавци су покушали да пронађу штрајкбрехере, али организовани радници су их пресретали и враћали са посла. Својом слогом и упорношћу натерали су послодавце да потпишу нови уговор, који је био још повољнији за раднике.

Јула месеца 1937. године, после неуспелих преговора, у штрајк су ступили радници стругаре »Сувобор« у Обреновцу. Скоро месец дана стругара није радила, а раднике су подржали и намештеници из предузећа. Под притиском радника, послодавци су били приморани да повећају сатницу са 2,50 на 4,50 динара.¹¹ У овом штрајку се, поред осталих, истакао Смајо Карић, симпатизер КПЈ.

У Фабрици трикотаже »Шумадија« у Умци (касније »Посавина«) подружница синдиката УРСС покренула је марта 1937. године раднике да траже веће наднице и краће радно време. Послодавци су одбили те захтеве, па је за 29. март заказан састанак представника синдикалне организације »Шумадије« и Савеза синдиката Шивачко-одећних радника са власницима фабрике. Састанак је одржан у среском начелству на Умци, али се завршио неуспехом. Огорчени, радници су сутрадан ступили у штрајк. Власници фабрике су покушали да доведу нову радну снагу из оближњих села и да уз помоћ штрајкбрехера наставе рад у Фабрици.¹² Организовани радници то нису дозволили, након чега је настала туча између штрајкбрехера и радника. Пред зградом Среског начелства поврећен је један штрајкбрехер, који је од тих повреда и умро, а жандари су 13 радника ухапсили и предали Окружном суду у Београду, који је једног осудио наводно због

¹¹ *Радничке новине*, Београд, 16. и 23. 07. 1937. год.

¹² Драгослав Димитријевић Бели, *Београдска Посавина у НОП 1942*, Годишњак града Београда, књ. IХ-X, 1962, стр. 587, 589.

убиства, а остале ослободио оптужнице.¹³ Штрајк је делимично успео. Потписан је колективни уговор и сатнице су повећане од 0,80, 1 и 1,20 на 2-3,5 динара.

О стању радника у Обреновцу њиховом организовању и успесима писале су, јануара 1938. године, »Радничке новине«, орган Социјалистичке странке у Београду:

»... И ако по броју становника мали и скоро безначајни, Обреновац са својим великим индустријским предузећима, за раднички покрет представља једно значајно место. Радништво за индустрију не регрутује се само из вароши него можда већим делом из околних места, од сељака који због малих цена својих производа не могу да опстану већ свој спас траже у индустрији. Она не пита за квалификације, она не пита одакле ко долази. Све их прима под свој жрвањ. Раднике замрлих занатских струка, опанчаре, бербере, абације, коваче.

Ишло је то тако доста времена. Али, гле чуда. Но, није то чудо! Воља и енергија неколицине. Она је указала на прави пут. И настаје покрет међу радницима у Обреновцу. Почињу се окупљати, повезивати. Стављена је тачка која је означавала крај њиховом дотадашњем стању. За кратко време окупљени су у организације радници свих струка. Поведена је борба, закључени први колек-

¹³ Пред Судом је одбрана оптужених, поред осталог, изнела: »Није потребно г. судије залазити у радничке просторије из простог разлога што их немају. Треба само једнога јутра или вечери стати на један угао варошице Умке када дефиљује Албалина војска (браћа Албала су били власници Фабрике - прим. аутора) било да иде на посао или се са посла враћа, па ће се добити потпуна слика о њеној исхрани. Боси, голи, поцепани, или никако одевени дефиљују ти радници, журе својој кући јер многи од куће до Фабрике имају да прећу по 15 - 20 км и то са комадом проје у торби. Тај комад проје који носе у рукама, јесте његова цела исхрана за такав мучни рад и после толико пешачења. Зато чим би неко провео у Фабрици 5 - 6 месеци и показао знаке слабости бивао би отпуштен. Господо судије, треба да знате и ово: није радницима ове Фабрике било лако ступити у штрајк. Нису то варошки радници. Не разумеју се они много у начин борбе за своја права. Међутим, незадовољство и ниске наднице су њих зближили. Они су их натерали да траже поболшање свог стања. Још из основне школе они знају ону причу о седам прUTOва. Неки су чули и разговарали и са варошким радницима. Пошло се од уверења да је потребна професионална организација«. (Историјски архив Србије, Дунавска бановина, записник Окружног суда Београд, април 1937).

тивни уговори који се после, као ланац, нижу Један за другим».¹⁴

До 15. марта 1938. године сарачки радници у Обреновцу водили су преговоре са послодавцима о потписивању колективног уговора. Пошто преговори нису успешно завршени, ступили су у штрајк. Обреновачки кројачки радници повели су, у априлу, и тарифни покрет, захтевајући од послодаваца потписивање колективног уговора. Током лета у тарифни покрет ступили су и абацијски радници, са захтевом да им послодавци повећају наднице и скрате радно време. Успешан штрајк извели су берберски радници 5. октобра.

Борбено расположење обреновачког радништва расло је и 1939. године. Подстакнути успешним борбама из претходних година, а под руководством чланова КПЈ, штрајковали су и абацијски радници од маја до августа, али без успеха, јер је штрајк одржан ван сезоне, па послодавци нису били много погођени. По извештајима среског начелника од 1. новембра, 50 радника ове струке штрајковало је и у септембру и октобру, али нема података како је и кад штрајк био завршен. »Радничке новине«, међутим, бележе да су штрајковала 52 абацијска радника, више од два месеца. Радници су у овом дугом и исцрпљујућем штрајку успели да приморају послодавце да потпишу колективни уговор и испуне захтеве радника.

Делимичним успехом завршен је и штрајк 400 обреновачких цигларско-црепарских радника. Штрајк је организовала партијска ћелија преко Миливоја Мила Манића. Радници седам циглана тражили су регулисање радног времена, повећање наднице, која је износила 21 динар (а деца радници - шегрти радили су само за стан и храну), плаћање прековременог рада и друге услове. »... Штрајк је имао и обележје солидарности са штрајком цигларско-црепарских радника у Београду. Трајао је 2 дана, од 23. до 25. јула, када је полиција, на захтев послодаваца, ухапсила неколико радника, од чега су се многи уплашили и вратили на посао, а њих тридесетседморица узели дотадашњу зараду и напустили посао».¹⁵

¹⁴ *Радничке новине*, бр. 5, од 28. 01. 1938.

¹⁵ *Политика*, бр. 11187, 25. 07. 1939.

У руднику угља »Радљево«, код Уба, 29. августа 1940. године организован је штрајк рудара. Рудари су тражили исплату заосталих зарада, побољшање услова рада и повећање надница. Штрајкаче су помагали синдикално организовани радници Уба и Среског повереништва КПЈ, као и сељаци околних села. Андрија Мазивић је често одлазио у Радљево док тамошње рударе није организовао у синдикате УРСС-а, и упутио у тражење својих права и штрајк. »Раднички тједник« из Загреба писао је октобра 1940. године:

»Ових дана завршен је са успехом покрет рудара у руднику »Путник« Радљево, противном вести Београдске »Политике«, а да је рудник затворен па више не ради. Радници су основали секцију рударских радника у склопу подружнице СИРР на Убу«. ¹⁶

У то време најтежи је био положај шегрта (ученика) у занатству и трговини. То су били дечасти и девојчице од 11-16 година, иако су по закону морали имати најмање 14 година. Поред учења своје струке морали су радити послодавцу и сав кућни посао. Занатску или трговачку школу похаћали су два пута недељно, а често недељом пре подне. Посебно је била експлоатисана женска радна снага. ¹⁷

Раднички покрет у овим срезовима имао је своје плиме и осеке. Овде нису регистровани сви штрајкови који

¹⁶ *Раднички тједник*, Загреб, од 11. 10. 1940, стр. 4.

¹⁷ Ево шта је о томе записано:

»Поред осталих радника и радница на Убу има и кројачких радница и ученица које живе под сасвим тешким условима. Ученице обично уче занат три године. Но, оне поред заната раде код послодавки како у првој тако и у трећој години све домаће послове, гаје децу, бришу прозоре итд.

Послодавка има обично четири-пет неплаћених ученица. Њихово радно време је неограничено. Дванаест, четрнаест па чак кад када и 18 сати. Оне проводе три године на занату и кад га заврше послодавка (која заради на дан 180 - 200 динара) понуди да остану код ње као помоћнице са платом од 100 - 200 динара месечно (без стана и хране). Поред овако мизерне плате многе раднице по завршеном занату почињу да раде самостално да би на тај начин могле остати. Нажалост има и таквих које раде по тим мизерним ценама.

Ни једна од кројачких радница није организована, јер њихови родитељи не дозвољавају да им деца иду у организацију. Поред тога што ученице нису плаћене и што уче занат три године, оне саме за себе плаћају уред, јер мајсторка каже: »Ја немам рачуна да плаћам за њих«. (*Раднички тједник*, Загреб, бр. 26 од 26. 11. 1940).

су завршени са успехом или без резултата. Све је зависило од људи и њихове умешности, истрајности, храбрости. У Убу и Обреновцу постојала су и месна међуструковна синдикална већа и људи који су у њима радили. Организовању убских занатских радника највише су допринели Чеда Тодоровић, Славко Бихондић, Риста Михаиловић, Андрија Мазиванин, Иван Миловановић и други комунисти. УРС-овим синдикалним организацијама у Обреновцу руководио је, као председник Месног међуструковног већа, Живан Лончаревић, опанчарски радник, члан Партије. Среско поверенство посветило је велику пажњу раду синдикалних подружница. За то су били задужени комунисти, међу којима Драги Живковић, Милорад Јовановић-Свилени (председник после Живана Лончаревића), Смајо Карић, Милан Димитријевић, члан СКОЈ-а, Милосав Бојић, Света Радовановић, Драга Вуковић и др. а у Забрежју Милан Марковић и Иван Богдановић.¹⁸

Предвођени комунистима, радници су ометали или растурали зборове социјал-демократа и представника Главног радничког савеза: Живка Топаловића, Милорада Белића и Богдана Крекића када су долазили у Умку, Обреновац и Уб.

Комунисти Тамнаве и Посавине су, заједно са радницима и омладином, сваке године, по традицији, обележавали 1. мај празник рада и међународне солидарности радничке класе. Многи тога дана нису радили, али и када им је строго наређено да морају радити раније су излазили са посла, и са црвеним цветом у реверу сусретали се у шетњи, излету или заједничком ручку или вечери.

Први мај 1939. године прослављен је у Убу у просторијама синдиката, у кафани Милована Чолића. Многи радници су оставили посао, обукли новија одела, привезали црвене машине, прикачили црвене цветове у ревере и у заказано време испунили кафану. Окупљенима се топлим речима обратио Андрија Мазиванин и говорио о борби коју воде урсови синдикати за економска и социјална права радника. Настављено је са радничким песма-

¹⁸ Зоран Јоксимовић, *Революционарни раднички покрет у вишевском крају 1919-1931*, Ваљево, 1981, стр. 276.

ма, рецитацијама и играиком. Присутан је био и представник полиције, али веселје није ометао. Организован је заједнички ручак и настављена игранка. Пред кафаном су се радници сликали са стиснутим песницама, а Станимир Стефановић дигао је песницу и литар вина увис у тренутку када је срески начелник пролазио улицом поред њих. Због тога су сутрадан синдикални представници били позвани на одговорност. Питали су их и о црвеним машинама.¹⁹

О прослави 1. маја 1940. године у Обреновцу хроничар је забележио:

»У Обреновцу 1. маја 1940. године нису радиле занатске радионице и мале трговине. На посао нису изашли кожарско-прерађивачки радници, ковачи, молери и трговачки помоћници. Пре 1. маја начелство Среза Посавског је забранило окупљање радника и организовање поворки, па су 20 опанчарских радника приредили заједнички ручак у кафани »Мали Париз« Илије Чалића».²⁰

Већи број индустријских и занатских радника припадао је синдикалним организацијама УРСС-а, који су забрањени одлуком владе крајем децембра 1940. године.²¹ У Обреновцу и Убу постојала су, до забране, месна међуструковна синдикална већа, која су координирала рад синдикалних подружница и у којима је било више чланова КПЈ и СКОЈ-а. Забрана синдиката је изазвала огорчење и забринутост у редовима организованих радника. Многи су оштро протествовали када је полиција упала у просторије синдиката и запленила сав материјал и инвентар.

¹⁹ Међуопштински историјски архив у Ваљеву, необјављена Хроника Уба, стр. 70, 71.

²⁰ Надежда Јовановић, *Синдикални покрет Србије 1935-1941*, Београд, 1984, стр. 269.

²¹ У прогласу ЦК КПЈ радницима и намештеницима, поводом забране Урсових синдиката, између осталог, се каже:

»Противнародни режим Цветковић-Мачек хтео је забраном класног синдикалног покрета да обезглави вашу борбу, али је при томе заборавао да постоји Комунистичка партија Југославије, која се не да забранити и која ће водити вашу борбу и која ће свим својим снагама помагати даље свакодневне борбе. Зато вас Комунистичка партија Југославије позива да збијете своје редове у један чврст борбени фронт - јер само јединствена и сложна радничка класа, као и читав радни народ и национално угњетени народи, под вођством Комунистичке партије Југославије, могу извојевати своја права и бољу будућност«. (Архив ЦК СКЈ, 211/II, 3-3, 1941).

Мањи део радника из ових срезова припадао је десничарској организацији синдиката, ЈУГОРАС.²² Неки од њих су се припремали за ситне послодавце, а неки су добијали извесне бенефиције код власника већих фирми,

Ширењу другарства, солидарности, класне свести и образовања радника на овом подручју допринеле су и културно-уметничке групе »Абрашевић« у Обреновцу и Убу, које су обновиле свој рад 1938. године као секција београдског УРУГ »Абрашевић« у оквиру Урсових синдиката. Преко својих хорских, рецитаторских и драмских секција окупљале су раднике, претежно радничку омладину. Скоро сваки члан ових културно-уметничких друштава упознао је кратку биографију младог пролетерског песника Косте Абрашевића и сви су његову песму »Црвена« научили напамет:

-4 »Црвена је крвца што кипи у нама;
Црвена је муња што облак пролама;
Црвено је небо кад се зором смије;
Црвен нам је барјак што се гордо вије;
Црвена је мржња у нашим грудима;
Па и гнев је црвен што нас обузима;
О, тирани, чујте - не треба вама крити -
И освета наша црвена ће бити!« (1894).

Главну улогу у друштвима су имали комунисти и скојејци. Настојали су да организују што квалитетније приредбе и да у мањим групама обићу и поједина села. На програму су биле претежно револуционарне песме, а скичеви и позоришни комади су казивали о животу радника и сељака и духовито исмејавали постојећи режим у земљи. Рецитације и пригодни говори подстицали су и позивали на борбу против претеће фашистичке опаснос-

²² Југословенски раднички савет, основан је за време владе Милана Стојадиновића, као противтежа Урсу. Био је под руководством и утицајем ЈРЗ. Све до доласка на чело владе, председник Југораса био је Драгиша Цветковић. Југорас је био изразито прорезимска и антикомунистичка организација.

ти, против експлоатације, и за боље услове рада и живота, за веће политичке слободе.²³

У убском »Абрашевићу« били су веоа активни Чеда Тодоровић, Светислав Пандуровић, Милан Марчетић, Благоје Јовановић, Милена Ситарница, Софија Мушицки, Милића Ребавка, Иван Миловановић, Гојко Дороњски, Драган Раковић, Жикица Стефановић, Богољуб Танасијевић, Бранко Милошевић, Милица Бихондић, Драгица Милићевић, Боса Мушицки, Милосав Павловић, Букан Лацић и други. О организовању приредби највише се бринуо Благоје Јовановић, адвокатски приправник.

»Радничке новине« су 28. јануара 1938. године, пишући о развоју радничког покрета у Обреновцу, забележиле и да је основан »Абрашевић« »који постаје културни центар не само радника, већ и грађана«.

Хорска и драмска секција биле су смештене у Соколском дому. Према сећању учесника у »Абрашевић« су ступили и Миливоје Миле Манић, Живорад Јанковић, Милан Влајин, професор музике, Јанко Бурић, Драган Тодоровић Драганче, Луба Бабић, Милан Бурић, Мића Игњић и др. а приредбе су даване у кафанама »Српски дом« и »Берза«. Кафеције су радо уступале своје локале за приредбе »Абрашевића«, јер су од тога имале и материјалну корист. Програме је цензурисала полиција, али није забрањивала њихово извођење. Секција »Абрашевић« је учествовала и у прославама 1. маја у Обреновачком забрану и Белом Пољу.²⁴ »Радничке новине« су забележиле одржавање две забаве: прве 23. јануара 1938. и друге 10. априла 1939. године. »Абрашевић« је гостовао

²³ На репертоару обреновачког »Абрашевића« биле су и песме Јована Јовановића Змаја »Слобода« и »Сироче«, а од позоришних комада »Невен« Милорада Белића, »Слуга Јернеј и његово право« Ивана Цанкара, »Дама« и »Један сат собарица«. На програмима убског »Абрашевића« биле су патриотске песме Буре Јакшића, Његоша, затим комади »На прелому«, »Матик«, Чапека, рецитација »Воз«, »Ми млади«, »Сину војнику« и хорска рецитација »Широм света«. Загребачки »Раднички тједник« од 24. јануара 1941. године пише: »О православним божићним празницима приређена је у просторијама РСК 'Јединство' у Убу велика забава са разним спортским шалама и са програмом (концертом), Позоришни комад 'На прелому', рецитације 'Воз', 'На скелама', 'Рудар' и на крају квартет 'Врабац' (хумор) - певали су другови«. (*Обреновац и околина и Тамнава у НОБ*).

²⁴ Др Жарко Јовановић, *Црвене позорнице »Абрашевића«,* Београд, 1980. (рукопис) стр. 563, 564.

у Аранђеловцу, Ваљеву, Шапцу, Убу и Лазаревцу, а у госте су долазиле и секције »Абрашевића« из Аранђеловца, Уба и Лазарева. Поред већ поменутих другова у овом културно-уметничком друштву били су ангажовани и Влада Лаушевић, студент, члан КПЈ, Косара Карић, домаћица и велики број радника свих струка.

Својим програмима и активностима групе »Абрашевић« много су допринеле политичком васпитању и идејном уздизању радника овог краја.

Плодотворна делатност радника, чланова КПЈ и скојеваца одвијала се и у спортским друштвима.

У Убу је 1938. године обновљен раднички спортски клуб »Јединство«.²⁵ Председник клуба је био др Радоје Мијушковић, лекар, а потпредседник његов брат од стрица Радован, адвокат обојица симпатизери КПЈ. У клубу се ангажовао и Андрија Мазинанин, каснији секретар Среског повереништва КПЈ, а утицај су имали и чланови КПЈ Драган Ранковић, Славко Бихондић и други. Утакмице су повезивале чланове клуба и сеоску омладину. У појединим селима »Јединство« је стварало активе, као на пример у Бањанима, Брезовици и Совљаку. Клуб је гостовао у Лазаревцу, Мионици, Ваљеву, Обреновцу и другим местима, а организовао је и гостовање радничких клубова ових места у Убу.

Једна од највећих манифестације била је 1. маја 1940. године. »Јединство« је играло на Убу партијску утакмицу са »Радничким« из Београда. Са играчима је дошло око 200 Београђана. На Уб су стигли и млади из околних села. Пре подне је организован заједнички излет у оближњој шуми, где је неколико чланова КПЈ говорило о потреби стварања широког народног фронта за борбу против фашизма у свету и земљи. Изведен је и забавни програм сатиричног садржаја, а пред утакмицу, сви заједно, играчи, Београђани, сељаци и део грађана Уба прошли су кроз варош до игралишта узвикујући пароле: »Бранићемо земљу«, »Хоћемо савез са Совјетским Савезом«, »Хоћемо правду«.²⁶

²⁵ Још 1926. у Убу је основан спортски клуб »Раднички«, који је касније, због забране полиције, мењао име у »Слобода«, па »Јединство«.

²⁶ »На уранку који су организовали здружени и збратимљени београдски и убски спортисти код Ерчића чесме дошло је до спонтане и снажне манифестације радничког јединства и солидарности. Славље

У Обреновцу је постојао спортски клуб »Раднички«, у коме су комунисти имали знатног утицаја. Председник клуба био је Миливоје Миле Манић Албанта, а истакнути чланови Милорад Јовановић Свилени, Жива Лончаревић, Драги Живковић и Жикица Стефановић. Крајем 1930. године полиција је забранила активност тог клуба. Почетком 1940. »Југорас« и власник стругаре из Забрежја, Аца Симовић, основали су у Обреновцу нови спортски клуб под именом »Радник« да би окупили раднике око себе.

Комунисти и други напредни људи Обреновца су то осетили и на састанку Миливоја Мила Манића Албанте, Милорада Јовановића Свиленог, Драгог Живковића, Богосава Пенчића и Станислава Адамовића у кафани »Мали Париз«,²⁷ основали су иницијативни одбор, који је имао за циљ да продужи активност бившег »Радничког« у новим условима и под новим именом.

Убрзо је сазвана оснивачка скупштина и у присуству полицијског писара основано спортско друштво »Занатлија«. За председника је изабран Чедомир Ранђић, опанчар, симпатизер КПЈ, а за чланове Душан Драјић, апотекар и Живота Станојевић, шустер. У Клубу је било и чланова КПЈ и СКОЈ-а.

Клуб је развијао широку делатност и окупљао велики број чланова и симпатизера. Радио је све до уласка окупатора у земљу. Када је Богосав Пенчић, члан КПЈ, дошао у Посавски партизански одред августа 1941. годи-

поводом међународног празника рада пренедо се касније на улицу и разбуктало у ватрене манифестације против ненародног режима. Обучени у црвене дресове, играчи оба клуба продефиловали су кроз град на путу ка периферији где се, на старом вашаришту, налазило игралиште »Јединства«. Београђани су дошли камионима: Било их је око 200 излетника. Ту је одиграна, у присуству великог броја гледалаца (за оне прилике), фудбалска утакмица, значајна по свом куриозитету који је одржавао радничку солидарност. Гости су на овој утакмици водили са 4:0 да би домаћи на крају изједначили на 4:4. (*Укорак с Партијом*, спортско друштво »Раднички Београд«, 1980, стр. 141).

²⁷ Кафана се налазила у кући до седишта Месног међуструковног синдикалног већа Урса. Ту су се окупљали поједини комунисти и други грађани. Власник је волео и познавао те људе као добронамерне и поштене. Преносио им је везу, али никада није обавештавао полицију. То је био Илија Чалић, који је 1910. године као опанчарски радник из Обреновца учествовао на конгресу Српске социјал-демократске странке у Београду. (*»Радничке новине«*, 27. 05. 1910).

не, донео је, као дотадашњи благајник клуба, у одред сву опрему и преостала средства.

Радници Умке имали су своје спортско друштво »Радник«, а синдикална подружница Текстилне фабрике »Посавина« своју секцију за културно-уметнички рад. Они су организовали спортска такмичења и забавне приредбе. На томе су се највише ангажовали књиговезачки радници Митица »Буби« и Јован и Љубинка Дикић.²⁸

Партија је на Убу, у Умци и Обреновцу организовала и предавања из разних области живота, као и о најважнијим догађајима у свету и земљи. Та предавања су била повремена и према сећању савременика имала су форму народног универзитета.²⁹

Комунисти су настојали да у селима оснивају читаонице и књижнице. У селу Забрежју, где је у то време била најбројнија партијска ћелија, успели су, почетком 1939. године, да упишу један број својих чланова у друштво »Чувајте ми Југославију«, које је основано после смрти краља Александра Карађорђевића. Они су организовали ванредну скупштину, променили назив друштва у »Народна читаоница« и преузели управу. За председника је изабран Жика Крсмановић, за потпредседника Иван Богдановић, радник (секретар партијске ћелије), а за секретара Драган Марковић, студент, секретар среског повериштва СКОЈ-а.

Носиоци организованијег и револуционарног рада у синдикату, спортским и културно-уметничким друштвима били су чланови КПЈ и СКОЈ-а. Кроз те акције стицали су искуства, ширили своје редове и придобијали симпатизере. Одређену помоћ добијали су од окружних комитета КПЈ у Ваљеву и Београду, као и од Покрајинског комитета КПЈ за Србију, чији су их делегати Светозар Вукмановић Темпо, Петар Стамболић и Вукица Митровић обилазили и нарочито им скренули пажњу на рад

²⁸ Јован Панчић, *Хроника Обреновца* (рукопис), стр. 17, ЈРПС бб.

²⁹ Тако на пример, »у Бањане код Уба, додазе из Београда и држе предавања: Веселин Маслеша, Лебедев, др Баја, Петар Васиљев, инж Прохаска, Карло Шнајдер и други. Др Милош Пантић из Ваљева, често посећује лекаре ове здравствене задруге, разговара са сељацима и утиче на прихватање напредних идеја« (Павле Петковић, *Тамна ва у НОБ*, стр. 58).

у селима и стварање партијских ћелија и пунктова у њима.

У овим крајевима расла је борба против фашистичких идеја и политике краљевске владе која је спроводила и омогућавала фашизацију. Међу радницима и сељацима јачало је расположење за одбрану земље, ширио се антифашистички покрет, чији су активисти постали бројни учитељи, поједини свештеници, лекари и други чиновници. Чланови КПЈ и СКОЈ-а убацили су се и у друштво »Соко«³⁰ и свуда где је било младих и где су могли ширити идеје марксизма - лењинизма. Користили су сваки излет, утакмицу, купање, приредбу, шах, читаоницу, гимнастичку салу за импровизоване програме или кружоке, за разговоре.

У време чешке кризе, октобра 1938. године, на овом терену растурани су леци КПЈ, у којима су се народи Југославије позивали на одбрану Чехословачке, а када је новембра 1938. године оборена влада Милана Стојадиновића, дељен је проглас »За независну и слободну Југославију«. Пошто је Хитлер окупирао Чехословачку, марта 1939. године, поведена је масовна политичка акција за пружање помоћи чехословачком народу. У Умци, Убу и Обреновцу одржане су приредбе са културно-уметничким програмом, на којима су истицане и политичке пароле за организовање борбе против фашизма, и за ослањање на СССР. Дељене су и заставице са исписаном паролом »Бранићемо земљу«.

Мучко убиство др Драгише Мишовића, лекара из Чачка, члана ПК КПЈ за Србију и познатог борца за права радног народа, од стране београдске полиције, изазвало је огорчење и код радних људи Посавине и Тамнаве. Радници и земљорадници Уба, Обрановца и њихове околине захтевали су да и њихове делегације присуствују погребу у Чачку, 19. јануара 1939. године.³¹

³⁰ »Соко«, физичка култура и спорт у Краљевини Југославије. Управу »Сокола« именовали су и разрешавали министар просвете и министар војске и морнарице, у сагласности са председником Министарског савета, односно владе.

³¹ »Партијско повереништво је одредило мене« - написао је у сећању Жива Лончаревић. »Са Уба је, чини ми се, био Андрија Мазинанин, а из Умке су била два радника... Говорио сам кратко у име радника и земљорадника Посавине. После тога, на помену су ишли из Обре-

Јачао је и ширио се јединствени омладински покрет. Почетком маја 1939. године група од око 80 београдских студената, већином чланова КПЈ и СКОЈ-а, посетила је Обреновац. Међу београђанима били су Мијалко Тодоровић, Авдо Хумо, Милош Минић, Милка Минић, Милева Планојевић Лула и други. Организатори њихове посете били су Влада Аксентијевић, Драган Марковић, Олга Благојевић, Раша Мићић и други.³² Студенти су примљени топло и срдечно од омладине и грађана. Обишли су варошицу и околину, а у Звечкој, Белом Пољу и Рватима одржали су народне скупове, на којима су говорили о одбрани земље, социјалној неправди, потреби решавања хрватског питања и о Совјетском Савезу. После подне опитграна је и пријатељска фудбалска утакмица између спортског клуба из Београда и спортског клуба »Раднички« из Обреновца, а увече, у сали Соколског дома, одржана је велика приредба, на којој је изведен позоришни комад »Мати« Карла Чапека и више хорских песама и рецитација. Док је говорио Мијалко Тодоровић узвикиване су пароле: »Бранићемо земљу«, »Доле фашизам«, »Живела слобода«, »Тражимо демократију« и др. По завршеној приредби, у сали је настављена играња, а у дворишту Дома, Влада Аксентијевић је одржао краћи састанак са скојевцима, радницима и студентима у циљу њиховог ближег упознавања и зближавања.

Исте или сличне приредбе одржане су, приближно у исто време, у Убу и Умци. Ове посете студената из Београда дале су подстицај организованијем спортском и културном раду у тим срединама. Почело је увежбавање хора за родољубиве и револуционарне песме.

Нарочито је појачан рад међу радницима у фабрикама и радионицама. Београдски радници, графичари, организовали су јула 1939. године заједнички излет са радницима Умке и Обреновца, у шуму »Дубоко«, између Умке и Барича. Од раних јутарњих часова одређено место ис-

новца: Драгн Живковић, Милорад Јовановић Свилени и његова супруга Радмила Кека. Њих је полиција ухапсила у Чачку и спровела у Обреновац где су били ухапшени скоро 15 дана«. (Изјава Живана Лончаревића, тадашњег члана Среског повереништва КПЈ Обреновац, Лична архива аутора).

³² *Београдски студент*, бр. 2 од 6. 05. 1939. године.

пуњавале су игра и песма. Том приликом читане су борбене рецитације, певане борбене песме: »Буди се исток и запад«, »Билећанка« и »Плугом новим ми оремо бразде«, а о политичкој ситуацији говорили су илегалци из Београда.³³ У поподневним часовима стигли су жандари и почели да траже говорнике. Народ се разилазио, а жандари су викали: »Овде се врши забрањена комунистичка пропаганда«. Нису успели никога ухапсити. Милорад Миле Милатовић, адвокат из Ваљева и члан ОК КПЈ Ваљево, био је, такође, на овом излету и избегао је хапшење.³⁴

ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И ИЗБОРИ 1938. ГОДИНЕ

Разне политичке странке имале су своје присталице и међу радницима и сељацима Посавине и Тамнаве. Највећи број присталица имала је Земљорадничка странка. Земљораднички првак овога краја, Војислав Лазић, неколико је пута биран за народног посланика. И Југословенска радикална заједница (ЈРЗ) имала је знатан број присталица. Људи овога краја убрзо су увићали да се ове и друге грађанске странке међусобно боре за њихове гласове, за посланичке мандате и власт, и да се изборима и надметањима тих партија не може ништа коренито изменити, ни побољшати њихов тежак економски положај.

Избори за Народну скупштину били су јавни и строго се мотрило ко ће за кога гласати. Жене и омладина испод 21 године старости нису имали право гласа. Жене из ових крајева организовале су прикупљање потписа и слале петиције Скупштини да добију право гласа и да се у погледу надница и других права изједначе са мушкарцима. Тако је Радмила Јовановић Кека успела у Обреновцу да скупи 52 потписа, Љубица Ребавка у Убу 65, а Љубинка Дикић у Умци 49. Али на те захтеве нико није ни одговорио.

Крајем 1937. године КПЈ покреће стварање легалне радничке партије - Странке радног народа, с циљем да

³³ Изјава Живана Лончаревића, дата аутору.

³⁴ Милорад Мића Игњић, сајчија из Обреновца сећа се да му је дао свој бицикл и отпратио га до железничке станице у Баричу.

окупи што више радника и сељака. У Загребу је био образован и Главни иницијативни одбор Странке са др Божидаром Ацијом, публицистом и комунистом, на челу. Образовани су и покрајински иницијативни одбори, окружни, срески и месни, који су покретали своје листове, издавали брошуре, прогласе и слично. У Покрајински одбор Србије ушли су Павле Павловић, Веселин Маслеша, Никола Груловић, Луба Радовановић, Андрија Хабуш, Бранко Соларић, др Милош Пантић, др Драгиша Мишовић и Михаило Ивеша. У Окружни одбор Странке у Ваљеву су ушли Драгојло Дудић, земљорадник, Милан Китановић, Иван Миловановић, др Милош Пантић и Будимир Миљивојевић из Ваљева, Чеда Тодоровић, опанчар из Уба, Милосав Јовановић, трговац и Жива Лончаревић, опанчарски радник из Обреновца. Одбор је 1939. године издао свој проглас у коме је изнео захтев за демократијацију друштва и већа права радника и сељака.

У име Окружног комитета КПЈ Ваљево др Милош Пантић и Риста Михаиловић одржали су састанак у Бањанима и формирали иницијативни одбор Странке радног народа, у који су ушли и чланови КПЈ Рајко Михаиловић и Јанко Кусуровић. Затим су у Вукони, у кући Владимира Поповића, одржали састанак са 30 људи и формирали одбор. У Кожуару је одржан састанак и формиран одбор, са Павлом Маринковићем, чланом КПЈ, на челу. У Брезовици, на састанку код Милана Ивановића, такође је формиран одбор. Нешто касније формиран су ови одбори и у другим селима Тамнаве: у Такову, Гуњевцу, Убу, Совљаку, Стубленици, Каленићу, Паљувима, Радлеву, Јабучју и Лајковцу.

Др Милош Пантић и Веселин Маслеша долазили су у Обреновац и са члановима среског повереништва КПЈ обилазили поједина села и формирали иницијативне одборе. Успут су држали и предавања из области здравства, просвећивања и друштвених односа. Нешто касније у овом срезу су боравили Драгојло Дудић и др Милош Пантић. Обишли су села Стублине, Грабовац, Трстеницу, Пироман и Скелу, где су уз помоћ Србољуба Јосиповића и Милосава Јовановића организовали одборе Странке радног народа. Веселин Маслеша је у више наврата по-

ред Обреновца, обилазио Умку и села Дражевац, Степојевац, Вранић и Сремчицу и разговарао о методама рада Странке радног народа.

У Тамнавским селима и Убу у раду Странке радног народа највише су се ангажовали Риста Михаиловић, ковачки радник, ранији секретар Среског повереништва КШ, Андрија Мазивићанин, опанчарски радник, секретар Среског повереништва КПЈ, Чеда Тодоровић, Радован Мијушковић, адвокат, др Радоје Мијушковић, лекар и други. И они су обилазили села и организовали одборе Странке.

У Посавском срезу (Обреновац) комунисти су користили Странку радног народа да би успоставили већу повезаност са селима и између себе. У овом раду највише су се ангажовали др Стјефан Полицер Пишта, лекар из Стублина, Живан Лончаревић, радник из Обреновца, Милосав Јовановић, трговац из Обреновца, Влада Аксентијевић, секретар Среског повереништва КПЈ, Драги Живковић, радник из Обреновца, Милорад Јовановић Свилен, опанчарски радник, Миле Манић Албанта, поткивач, Срба Јосиповић и други.

У Умци и селима београдске Посавине у развијању активности и стварању одбора Странке радног народа било је укључено доста активиста, међу којима су се истицали Миладин Петровић, студент из Конатице, Срећко Петровић, земљорадник из Дражевца, Владислав Николић, радник из Баћевца и Младен Пантић, кројачки радник из Дражевца.³⁵

Легална активност Странке радног народа постала је ускоро сумњива полицији и локалним властима. Жандармерија је о појави летака са прогласом о оснивању Странке извештавала Банску управу Сарајева и Новог Сада, уз посебан извештај с подацима за сваког потписника летка и активисту. Срески начелник из Уба доставио је податке о Чеди Тодоровићу, опанчару из Уба, наводећи да је Тодоровић »по политичкој оријентацији присталица комунизма и као такав евидентиран код овог начелства 1932. године«, да »није одговарао по Закону о заштити

³⁵ Архив ИРПС, МГОК Ваљева и Београда, нерегистровано.

јавне безбедности нити уопште осуђиван«, и да је »у свом раду врло обазрив«. ³⁶ А ево шта је, уз остало, начелник посавског среза навео у свом извештају Краљевској банској управи у Сарајеву:

»Јовановић Милосав зв. Пулајац бивши опанчар из Обреновца... изразити је и активни комуниста, те као такав води се у овој среској евиденцији комуниста и сумњивих лица... На дан 30. јануара 1939. године, са актом овог Начелства... оптужен је именовани Јовановић Државном суду за заштиту државе због комунистичке делатности, а и сада је веома активан. На основу наређења те Управе... предложен је ради конфинирања у случају мобилизације јер је опасан по јавни ред и поредак, и као лице које би могло угрозити интерес земаљске одбране.

Лончаревић Живан, опанчарски радник из Обреновца, секретар међуструковног одбора и истакнути члан УРС-ове организације... До сада од стране овог начелства није кажњаван, али се држи под сталном полицијском паском, јер је политички сумњив«. ³⁷

Убрзо је, 1940. године уследила и званична забрана Странке радног народа.

Интересантно је видети како је штампа регистровала изборну кампању опозиције у овим срезовима и резултате избора који су одржани 11. децембра 1938. године:

»Обреновац, 4. децембра. Данас је овде на житној пјаци одржан збор Удружене опозиције. Збор је отворио Христивоје Гајић, земљорадник из села Уроваца, па је дао реч г. Сави Мићићу, посланичком кандидату групе г. Аце Станојевића. После г. Мићића говорио је бивши мистар Милош Бабић.

После г. Бабића говорили су г. Стеван Васић, трговац, Воја Лазић, посланички кандидат групе г. Јована Јовановића, др Драгољуб Стојишић, лекар и посланички кандидат из групе г. Давидовића, Милутин Станковић, пензионер из Београда, па је збор око 14,30 часова у реду завршен«. ³⁸

³⁶ Архив БиХ, Дринска бановина, пов. д.з., бр. 4943/39.

³⁷ Исто, бр. 894/40.

³⁸ *Политика*, 5. 12. 1938. год.

»Уб, 5. децембар. Јуче је на Убу одржан збор Удружене опозиције. На овом збору говорили су г. Спасоје Негић, посланички кандидат из групе г. Давидовића, Воја Лазић, посланички кандидат из групе г. Јовановића, Михајло Јевтић, кандидат ЈНС, др Радоје Мијушковић, лекар са Уба и заменик Воје Лазића за срез Тамнавски, Радован Мијушковић, адвокат са Уба«.³⁹

»Умка, 5. децембар. Присталице групе г. Јована Јовановића одржале су збор у Степојевцу. На збору је говорио г. Косан Павловић, посланички кандидат ове групе«.

»Умка, 5. децембар. Јуче је у Мељаку одржан збор ЈРЗ на коме је говорио г. Павле Тодоровић, адвокат из Београда и посланички кандидат«.⁴⁰

Ево и резултата посланичких избора према писању «Политике» од 13. децембра 1938. године:

У изборном срезу Посавском (Умка):

Листа председника владе Милана Стојадиновића: Радован Јевтић, Југословенска радикална заједница 2.009, Атанасије Јанаћковић, Југословенска радикална заједница 1.632, др Тихомир Богосављевић, Југословенска народна странка (борбаши) Хоћере 12 - свега: 3.690; листа Удружене опозиције Влатка Мачека: Живојин Симић, група Аце Станојевића 359, Радивоје Николић, Демократска странка Љубе Давидовића 3.192, Косан Павловић, Земљорадничка странка, група Јована Јовановића 506 - свега: 4.057; листа Димитрија Љотића: Благоје Тешић, Љотићева странка »Збор« 9 - укупно гласало 7.442.

У изборном срезу Посавском (Обреновац):

Листа председника владе Милана Стојадиновића: Богољуб Сремчевић, Југословенска радикална заједница 3.146, Момчило Почек, Југословенска народна странка (борбаши) Хоћере 16 - свега: 3.165; листа Удружене опозиције Влатка Мачека: Војислав Лазић, Земљорадничка странка, група Јована Јовановића 2.170, др Драгољуб Стојишић, Демократска странка Љубе Давидовића 216, Сава Мићић, група Аце Станојевића 1.138 - свега 3.524; листа Димитрија Љотића: Михаило Маћаревић, Љотићева странка »Збор« 31 - Укупно гласало: 6.720.

³⁹ Политика, 6. 12. 1938. год.

⁴⁰ Исто, стр. 6.

У изборном срезу Тамнавском (Уб):

Аиста председника владе Милана Стојадиновића: др Јован Мијушковић, Југословенска радикална заједница 2.512, Милоје Бојић, Југословенска радикална заједница 1.342, Радисав Вучетић, група министра Воје Борђевића 1.103 - свега: 4.958; листа Удружене опозиције Влатка Мачека: Војислав Лазић, Земљорадничка странка, група Јована Јовановића 989, Спасоје Негић, Демократска странка Лубе Давидовића 2.281, Михаило Јевтић-Кајле, Југословенска национална странка 233, Владимир Бајић, група Аце Станојевића 55 - свега: 3.550; Листа Димитрија Љотића: Михаило Маћаревић, Лзотићева странка »Збор« 20 - Укупно гласало: 8.536.

Странке Удружене опозиције добиле су више гласова него листа владе Милана Стојадиновића у срезovima Обреновац и Умка. Народ је желео промене и није имао поверење у политичаре буржоазије. То је значајан показатељ правог расположења народа. Појединци су гласали за кандидате владајућих странака за новац и извесна обећања. Они су добијали преполовљене стодинарке, а после обављених избора, уколико су гласали одређеног кандидата, добијали су другу половину и лепили за употребу.

За кандидате Удружене опозиције гласали су и чланови КПЈ и њихови симпатизери, јер нису могли истаћи ни кандидате Странке радног народа, а камоли своје. Бирачи су бројно гласали за опозицију, иако су знали да она истиче демагошке пароле, да има нејасан програм и да неће ништа битније мењати у систему. Гласајући већином за Удружену опозицију бирачи су показали своје дубоко незадовољство према постојећем стању у друштву и осудили профашистичку и ненародну политику кнеза Павла и Стојадиновићеве владе.

АКТИВНОСТ КШ И СКОЈ-а

У раду организација и чланова КПЈ и СКОЈ-а међу радницима, сељацима и омладином било је плима и осека од њиховог формирања. Партијски форуми из Београда и

Ваљева имали су велики утицај и у овом крају. Са њима се могла брзо успоставити веза, од њих лакше доћи до илегалног материјала, летака, прогласа, књига, с њима одржавати личне контакте. Ипак, због честих промена у окружним комитетима КПЈ Ваљева и Београда, као и у ПК КПЈ за Србију и дубоке илегалности чланова КПЈ, долазило је и до већих тешкоћа у њиховом раду и међусобном повезивању. Дешавало се да једни за друге не знају. Поједини чланови КПЈ, компромитовани пред полицијом, остављени су у појединим временским периодима без личне везе са својом организацијом и руководством, заобиђени су. У сећању на тај рад Светозар Вукмановић Темпо, тадашњи члан ПК КПЈ за Србију, поред осталог каже и ово:

»У раду на развијању Партије у овом дијелу Србије ослонио сам се, дакле на млаће другове као: Ристу Михајловића, Владу Аксентијевића и друге. За свега 2-3 мјесеца заједничког рада успјели смо створити партијске организације... Ми смо успјели да за кратко вријеме оснујемо илегалне групе сељака у преко половини села у ваљевском, убском и обреновачком крају и Мачви. На састанцима тих група које су бројале до педесетак сељака, редовно се читао партијски материјал и разрађивале поставке Партије о појединим питањима. Чланови сеоских група су растурали међу сељаке разне прогласе Партије и осјећали се као комунисти... Предложили смо да се сви ови сељаци који су учествовали у раду група по селима - приме у Партију. Тако велики успјеси се нијесу могли остварити без самопрегорног рада младих руководећих теренских кадрова. Они су данима и ноћима непрекидно обилазили села и вароши, долазили у везу са људима, водили акције и омасовљавали Партију. Кад се сада сјетим њиховог рада, онда ми је јасан успјех који су постигли првих дана револуције 1941. године, када су се људи масовно јављали у Посавски партизански одред, који је дјеловао на овом терену«.⁴¹

Честе посете које су чинили Светозар Вукмановић Темпо, Вукица Митровић, Петар Стамболић и други чла-

⁴¹ Светозар Вукмановић Темпо, *Сјећања на партијски рад у периоду од 1935. до 1941. године*, »Комунист« бр. 144, од 28. 01. 1960.

нови и инструктори ПК КПЈ за Србију и чланови окружних комитета КПЈ за Ваљево и Београд у то време и касније, допринели су јачању средњих повереништава КПЈ у Обреновцу и Убу и њиховој још већој ангажованости у усмеравању рада партијских ћелија и актива СКОЈ-а, њиховом организационом и бројном јачању, а посебно раду са радницима и земљорадницима коришћењем легалних облика: синдиката, задруга, спорта, Задружне омладине, »Сокола«, читаоница, културно-уметничких друштава, и др.

Подружнице задружне омладине Југославије⁴² формиране су у више села Посавине и Тамнаве, а најбројније и по садржини рада најактивније су биле у селима Стублина, Звечка, Уровци, Грабовац, Трстеница, Дражевац, Баћевац, Конатица, Лесковац, Вранић, Сремчица, Бањани, Каленић, Радљево, Памбуковица, Лајковац, Брезовица, Стубленици. Те подружнице су организовале секције за просвећивање сеоске омладине (пољопривредне и здравствене) као и драмске групе, које су гостовале по околини.

О активности задружне омладине у Трстеници »Политика« је 2. јуна 1940. године писала:

»Ретко је где у селима свест о задругарству толико развијена, као у селу Трстеници, недалеко од Обреновца. Сви типови задругарства заступљени су у овом селу... Ових дана одељак задружне омладине завршио је тромесечни течај, на коме је омладина овога села обучавана у домаћинству, пољопривреди, разним радовима и хигијени. После завршеног течаја задругари су приредили две изложбе, од којих једну у Београду, на којој је одељак мушке задружне омладине добио прву награду. Омладинци задругари у овом селу шамају своју дилетантску секцију, која по околним селима приређује представе«.

У овом селу је још 1937. године формирана секција здравствене задруге, као огранак суседног села Стублина. Иницијатори њеног стварања били су др Стјепан Полицер, Србољуб Јосиповић и учитељи Каја и Константин

⁴² У материјалима V конгреса КПЈ стоји да је 1938. СКОЈ уз помоћ Партије преузео руководство у организацији Задружне омладине Југославије.

Радовановић. У часопису »Здравствени покрет - Здравље« наилазимо на неке детаље о здравственом задругарству и на хвале др Стјепана Полицера, који је био члан КПЈ и као такав деловао у Стублинама и другим селима. Ево одломка из тог часописа:

»... Омладина и жене упућене су одлично у вођење својих организација, они су ушли у идеологију здравственог задругарства и са одушевљењем и вером у покрет јој следе. После подне су омладинци одиграли позоришни комад »Шаран«. Овде се мора нагласити, да је заиста за дивљење колико је за кратко време постигла вредна и предузимљива учитељица г-ђа Каја Радовановић и г. Константин Радовановић, учитељ. Мора се изрећи нарочита хвала одличном задружном лекару г. др Стеви Полицеру,⁴³ који је на заказане састанке и предавања долазио необазујући се на време и умор. Он је знао да усади такву љубав и веру омладини и женама у здравствено задругарство, да ови посташе апостоли њихови. Трстеница нам доказује колико се може учинити, када се удружи задруга и школа.⁴⁴

Од 1937. године партијска ћелија у Бањанима код Уба у заједници са др Слободаном Станковићем, лекаром који је био симпатизер КПЈ, испољавала је своју активност и у оквиру здравствене задруге. Организована су предавања за унапређење домаћинства, здравствено просвећивање, а поред тога: »... Ту се говорило о Совјетском Савезу и социјализму, одржавали су се читалачки часови из марксистичке и друге напредне литературе, дискутовало о спољној и унутрашњој политици. У овом раду коришћене су публикације као: Народне књижице, Стаљинова биографија, Сељачки 'Буквар', 'Комунист', 'Пролетер', затим чланци сељака књижевника у збирци

⁴³ Др Стјепан Полицер Пишта, рођен је 1894. године у Липовљанима, студирао у Будимпешти, завршио медицину у Загребу 1921. године и примљен у КПЈ. У Стублине, код Обреновца, дошао је 1933. где је радио до 1940. године, када је прешао у Дервенту. Усташе су га затвориле у Јасеновачки логор одакле је успео да побегне на Козару. Постао је лекар козарачких партизана, а затим управник болнице 5. корпуса. После рата, 1949. године, постављен је за начелника Санитетског одељења Савезне управе милиције. Умро је 1952. године у Београду.

⁴⁴ *Здравствени покрет - Здравље*, бр. 7, 1937. год.

'За плугом', 'Мати' од Горког, 'Умовање здравог разума' од Васе Пелагића. Ова организација створила је упориште у општинској управи. Преко деловође Добросави Симића била је упозната са свим важнијим збивањима у управи па и са поверљивим наређењима и захтевима среског начелника«.

Подружнице задружне омладине у селима Посавине (Умке) биле су под утицајем комуниста и симпатизера КПЈ. Организовању сеоских читаоница посвећена је нарочита пажња. Једна од најбољих налазила се у Барајеву. Њом су руководили Миливоје Вуковић, студент и Душан Дамњановић, земљорадник-напредни омладинац и симпатизер КПЈ. »... Комунисти и симпатизери у Лесковцу, Конатицама, Барајеву, Сремчици и другим местима су организовали културно-просветни рад и приредбе на којима су давани комади сатиричног и социјално-политичког карактера или је извржавана руглу и подсмеху народна власт, као у комадима: 'Јазавац пред судом' од Петра Кочића, 'Власт' од Бранислава Нушића, 'Ослобођење Косте Шљуке' од Петра С. Петровића Пеције (1859 - 1952) и други у којима се, између осталог, говорило: 'Један сељак мучи се и цвили а господин ваља се у свили', 'Док сам крао и господи дав'о нисам јадан по тамници спаво, сад не крадем, господи не дајем, сваки ћошак у тамници знадем' што је наилазило на врло добар пријем код људи у селима«.⁴⁶

Организацију задружне омладине подржавали су учитељи у селима Тамнаве и Посавине: Димитрије Атић у Зуквама, Драгомир Поповић и Славко Јовичић у Новацима, Петар Јовановић у Паљувима, Лепосава Вујичић у Лајковцу, Душан Полексић у Грабовцу, Марио Бермановић у Уровцима, затим учитељи у Звиздару, Бајевцу, Врелу, Степојевцу, Барајеву, Сремчици, Вранићу, Јошеви и Дражевцу... «

Почетком новембра 1938. године у Београду је одржано саветовање представника сеоске задружне омладине. Лист »Политика« у чланку под насловом »Сеоски мла-

⁴⁵ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 63.

⁴⁶ Драгослав Димитријевић Бели, *Београдска посавина у НОР 1941. године*, Годишњак града Београда, 1X-X-1962.-1963, стр. 593.

дићи» позивао је школоване људе у помоћ при просвећивању села. На крају чланка је стајало:

»Занимљиво је да се у Стублинама, на скупу делегата задружне сеоске омладине, говорило само о сеоској интелигенцији. Она им је једино блиска, мада и - како се показало - далека. Ниједан делегаг није споменуо варошку интелигенцију, која би такође могла помоћи овоме симпатичном покрету сеоске омладине«.⁴⁷

У то време у селима је празнован Св. Сава (27. јануар) као школски дан. Слави су обавезно присуствовали сви ћаци, њихови родитељи и остали сељаци. Деца су рецитовала одређене песме, а напреднији учитељи дозвољавали су да деца сама изаберу рецитацију. Управе задружне омладине, комунисти из града (радници, ћаци, студенти) који су често долазили у своја села, користили су прилику да њихова млађа браћа, сестре и други ћаци науче и песмице које се, из политичких разлога нису одобравале. Деца су се појављивала и рецитовала песме у којима се исмевала монархија, богаташи и истицала беда и тежак живот сељака.

Године 1939. организација СКОЈ-а је ојачала и проширила своје редове у овим срезovima. Створени су активни СКОЈ-а у Убу, Обреновцу и Умци. Тако су у Убу у СКОЈ примљени Предраг Тешић, Милена и Мирослав Ситарница, Ранко Марковић, Алекса Поповић, Софија и Боса Мушицки, Милосав Павловић, Драгица Милићевић, Драгиша Јовановић, Лука Шукић, Обрад Малинић и други.⁴⁸

У Обреновцу је 31. августа 1939. године на читалачком часу омладине изабран секретар једног актива СКОЈ-а. У собицу кафане »Космај«⁴⁹ Влада Аксентијевић и Жива Лончаревић позвали су групу омладинаца да прораде Рајмесову брошуру »Развитак друштва«. Присутни су били Мира Нинковић, Тика Рајковић, Шпановић (кројачки радник, родом из Великог Поља), Драја Николић, Милосав Бојић и Жикица Стефановић.⁵⁰ После читања и

⁴⁷ *Политика*, 7. 11. 1938. год.

⁴⁸ П. Петковић, *Тамнава у НОБ-у*, стр. 77.

⁴⁹ Кафану је држао Милован Нинковић и његова супруга Кристина. Они су били симпатизери КПЈ и извршавали су задатке Партије.

⁵⁰ Изјава Живана Лончаревића и Жикице Стефановића, дата аутору августа 1960. године.

дискусије Влада је предложио да се изабере секретар актива. За секретара је изабран Милисав Богдановић Миса, абаџијски радник.

У то време у Обреновцу је било још скојеваца. У једном активу су се налазили Милан Димитријевић, Раја Поповић, Драга Вуковић и Живан Матић. Жива Лончаревић је записао да су чланови СКОЈ-а били и Зора Благојевић, Драган Благојевић и још неки.

Током 1940. и 1941. године основани су активи СКОЈ-а у Умци и у селима Стублине, Забрежје, Грабовац, Баћевац, Вранић, Звечка, Шарбани, Црвена Јабука, Чучуге, Врховине, Бањани, Трњаци, Радуша, Каленић, Бругле, Звиздар, Совљак, Врело, Лајковац, Скела, Трстеница, Дражевац, Стубленица, Љубинић. У Шарбанима чланови СКОЈ-а су постали Славко Јовић, Љуба Тадић, Света Борђевић и Јован Дукић. Раду овог актива много је допринео Предраг Јовић, студент технике, који је доносио пропагандне материјале и марксистичку литературу.⁵¹

Утицај СКОЈ-а на омладину био је све снажнији. Младићи и девојке су осећали задовољство што добијају задатак да прочитају забрањену књигу, проглас, летак, што се на игранкама издвајају за неку ситну акцију о којој други не знају ништа. Појединци су осећали страх, али и понос што су у редовима оних који желе да мењају свет на боље.

У току 1940. године појачано је срећивање и активност организација КПЈ и СКОЈ-а и у овим срезовима. Крајем јуна Среско повереништво КПЈ у Убу одржало је састанак са секретарима партијских хелија, коме је присуствовао Милан Китановић, члан Окружног комитета КПЈ Ваљево. Разговарало се о ситуацији у свету и земљи, о јачању партијских хелија и појачаном утицају комуниста у селима и међу радницима и грађанима. Похваљен је рад СКОЈ-а у коме су се нарочито истицали чланови Среског повереништва СКОЈ-а Жика Стефановић⁵² (се-

⁵¹ П. Петковић *Тамнава у НОБ-у*, стр. 77.

⁵² Жикица Стефановић, обућарски радник, радио је у Обреновцу. Као скојевац 1940. год. добио је задатак од Владе Аксентијевића да са двојицом другова продаје Стаљинове значке. Био је проваљен и Влада му је рекао да бежи на Уб. Тамо су га ухапсили и априла 1940. издржао је 22 дана затвора са Жиком Столићем, обућаром из Обреновца. После тога наставио је да ради на Убу.

кретар), Милена Ситарица, Ранко Ранђел Марковић, опанчарски радник, Предраг Тешић, опанчарски радник, Милосав Павловић, абацијски радник, Богољуб Боца Танасијевић, абацијски радник и Драган Ранковић, трговачки помоћник.

У то време Среско повереништво КПЈ за срез Тамнавски (Уб) сачињавали су: секретар, Андрија Мазињанин, и чланови Никола Мишљеновић, опанчарски радник, Рајко Михајловић, земљорадник, Светислав Пандуровић, студент, Милан Михаиловић, абацијски радник, Драган Раковић, трговачки помоћник, Жикица Стефановић, опанчарски радник и Ранко Ранђел Марковић.⁵³

Среско повереништво КПЈ за посавски срез (Обреновац) и посавски срез (Умка) одржало је средином јуна 1940. године у Забрежју⁵⁴ састанак са секретарима партијских ћелија и члановима Среског повереништва СКОЈ-а. Учесници тврде да је том састанку присуствовао и Светозар Вукмановић Темпо из ПК КПЈ за Србију. На састанку је говорено о актуелним задацима комуниста у постојећој ситуацији, наглашена борба против секташа у селима и истакнут позитиван рад у синдикату УРСС-а и са омладином. Речено је да ће се ускоро одржати Окружна партијска конференција у Београду. Учесници се сећају да су те ноћи изабрани и делегати за ту конференцију.

Тада је Среско повереништво било у следећем саставу: секретар Влада Аксентијевић, чланови Србољуб Јосиповић, земљоралник, Драган Марковић, студент, Миливоје Миле Манић Албанта, Живан Лончаревић, опанчарски радник и Драгослав Живковић, тапетарски радник.

После овог састанка чланови Среског повереништва су још чешће обилазили села. Драган Марковић је 23. јуна отишао у Скелу да однесе илегални материјал (брошуре и летке) и са собом повео Боривоја Стојадиновића, поткивачког радника, члана КПЈ. Свртели су у кућу Петра Глумчевића, опанчара, који је био кандидат

⁵³ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 68.

⁵⁴ Састанак је одржан у кући Марка и Иване Јајац. Стражу је чувала Живана Марковић Николић, тетка Драгана Марковића, члана Среског повереништва КПЈ.

за члана КПЈ. Жандари су мотрили на ову кућу и ухапсили их. Начелник среза Посавског (Обреновац) Добросав Пантелић, 23. јуна 1940. године, обавестио је Краљевску банску управу у Сарајеву о том хапшењу.

»На дан 23. јуна т.г. у подне ухапшени су у селу Скеле овога среза Боровоје Стојадиновић, поткивачки помоћник, Драгољуб Марковић, студент филозофије из Забрежја и Петар Глумчевић, опанчар из Скеле овога среза ради тога што је код истих пронађен компромитујући комунистички материјал.⁵³

Петар Глумчевић, опанчар из Скеле, изјавио је да се са Боровојем Стојадиновићем познаје од раније, још док је радио као опанчар у Обреновцу и да са њим није одржавао никакве везе, као и да му је исти, по Милораду Аврамовићу, поручио да ће доћи код њега 23. јуна т.г. Када су Стојадиновић и Марковић дошли код Глумчевића, он није био код куће већ је седео испред општинске кафане, гдје су га ова двојица и нашли. Затим су заједно отишли код Глумчевића. Ускоро су наишли жандари, који су, потом, извршили претрес његовог стана и пронашли пакет са компромитујућим материјалом који је ту оставио Боровоје Стојадиновић.

Даљим испитивањем утврђено је да су током претходне године, априла месеца, у Скелу долазили Миљивоје Манић и Милосав Јовановић, зв. Пулајица, трговац из Обреновца, који је био под истрагом због комунистичког рада, и да су том приликом одржали састанак у кући Петра Глумчевића на коме је било говора о побољшању положаја радничке класе, које се може постићи само путем борбе и штрајка. Глумчевић је изјавио да је из њихових речи закључио да су у питању комунистичке агитације, али да се свега не сећа јер је то одавно било.

»Како се Влада Аксентијевић који је овај материјал донео у Обреновац стално налази у Београду, а исти је

⁵³ Ту су се налазила 24 летка ЦК КПЈ »Радницима и читавом народу Југославије«, 21. летак »Радницима и радницима, сељацима и грађанима, свој омладини и поштеној јавности« са потписом »Пријатељи Совјетског Савеза«, 11 брошура »Устав СССР«, летак »Проглас француске комунистичке партије« и брошура »Седам месеци империјалистичког рата«. (Извештај среског начелства у Обреновцу од 26. 06. 1940. Краљевској банској управи у Сарајеву Архив ИРПС, Ф ДБ-11, бр. 414).

већ од стране Управе града Београда оптуживан Државном суду за заштиту државе ради комунистичке делатности, то су у споразуму са Управом града Београда, сва тројица спроведена Управи града Београда ради вођења даље истраге». ⁵⁶

Влада Аксентијевић није ухапшен, јер је по директиви Партије живео у строгој илегалности у Београду. Тих дана, по одлуци руководства из Београда, Живан Лончаревић је отишао из Обреновца у Приштину. За секретара Среског поверенства, уместо Владе Аксентијевића, одређен је Драгослав Драги Живковић. ⁵⁷ Живковић је већ био познат радницима у Обреновцу. Он је настојао да и даље развија рад у Повереништву, синдикату и омладини, а одржавао је посебну везу са Окружним комитетом КПЈ Београда и малом штампаријом Александра Тајкова ⁵⁸ из Обреновца. Код Тајкова су штампани мањи тиражи летака, прогласа и брошура и леци ПК КПЈ за Србију, које је 1938. године доносио Мома Марковић, члан ПК КПЈ за Србију. Живковић је носио, или по другима слао, штампани материјал из Београда и примао упутства за рад ове штампарије. Одржавао је везу и са Владом Аксентијевићем. У свом скровишту Влада је примао другове из Обреновца, који су му доносили извештаје о раду и преко којих је слао партијски материјал за Обреновац. Курири су му били његова Дада и Милосав Бојић, рад-

⁵⁶ ИРПС, Ф. ДБ бр. 414.

⁵⁷ Драгослав Драги Р. Живковић, рођен 5. 02. 1915. у Обреновцу, радник тапетарско-декоративне струке, члан КПЈ од 1936, члан Окружног комитета КПЈ Београд у 1940. и 1941, погинуо као борац, и политички радник 21. 01. 1942, недалеко од Ваљева.

⁵⁸ Александар Тајков, типограф, рођен 1877. у Чуругу, Војводина. Радио у Швајцарској. У Љубљану је дошао 1905, а нешто касније радио у Загребу. Пред први светски рат доселио се са породицом у Славонску Пожегу, где је отворио Штампарију и папирницу. Тајков је био не само најзначајнија фигура у радничком покрету у Пожеги, него и један од најважнијих радничких руководилаца у Хрватској. Учествовао је на Конгресу уједињења и на Вуковарском конгресу. Године 1924. покренуо је у Пожеги лист »Ново доба«, али је због прогона морао напустити Пожегу и отићи у Смедерево, а затим у Обреновац. Овде се знало за његову револуционарну делатност, али партијски није био формално повезан у Обреновцу. Немачки окупатори су га ухапсили и стрељали са још девет грађана Обреновца 14. 07. 1941. (Срећко Љубљановић, *Раонички покрет у Пожешкој котлини*, Хисторијски архив, Славонска Пожега, 1961).

ник из Обреновца. Са Милоеавом Бојићем Влада се обично састајао у иарку код Каленића пијаце. Ту му је предавао пакете са партијским материјалом, у којима се, поред осталог, налазило и више бројева »Пролетера« органа ЦК КПЈ и »Комуниста« органа ПК КПЈ за Србију.⁵⁹

После три месеца илегалности у Београду Влада се, по директиви Партије, пријавио суду за заштиту државе, од кога је осуђен на годину дана робије. Два месеца затвора је издржао на Ади Циганлији, а затим је пребачен у Мариборски затвор.

У срезовима Тамнавском (Уб), Посавском (Обреновац) и Посавском (Умка) комунисти и скојевци су велику пажњу посветили проучавању разног материјала. Скоро свако село је добијало исти материјал. Поред већ поменутих прогласа, часописа и листова најчешће се читала »Наша стварност«, »Раднички тједник«, који је, упркос оштрој цензури и полицијском шиканирању приликом растурања, излазио у 40.000 примерака, затим »Историја СКП(б)«, »Основи лењинизма«, »Капитал«, »Антидиринг«, »Империјализам« од Лењина, биографија Стаљина, итд. Л>уди у селу и радници нису све то разумели и зато је организована, у шумарцима или на другим скривеним местима, прорада материјала.

»Када је реч о тим илегалним материјалима, да испричам један свој доживљај« - прича Србо Јосиповић - »Жандарима је наређено да претресају куће и станове појединих чланова КПЈ и да заплењују забрањене књиге и материјал. И тако, једног дана, чини ми се јула 1939, упадоше два жандара код мене у кућу, показаше ми овлашћења и почеше да претресају. Пронађоше Увод у политичку економију од Сегала, Развитак друштва од Рајмеса и 150 примерака књижице Устав СССР. Гледају и преврћу материјал а гледају и у мене. Познавали смо се. Били су на служби у мом селу Стублинама. И рекоше: 'Узећемо ти ово са црвеним корицама'. После неколико дана све ми вратише и прозборише да они мисле да то није забрањено. Или нису разумевали или нису хтели да ме оптуже«.⁶⁰

⁵⁹ Мр Жарко Јовановић, *Народни херој Влада Аксентијевић*, стр. 86.
⁶⁰ Изјава Србољуба Срба Јосиповића, дата аутору.

Уб и села Тамиаве иовремено су и даље обилазили др Милош Пантић, Драгојло Дудић, Милорад Милатовић, Риста Михаиловић, Милан Китановић, сви из Ваљева. Поред текућих организационих састанака помагали су у проучавању појединих тема. Популарне су биле »Народна књига« и »За плугом«. Те посете су користили и за краће састанке са комунистима и напредним људима.

За обилазак села, поред чланова Повереништва, ангажовани су Милосав Јовановић Пулајица, Милорад Јовановић Свилени, Младен Пантић, Милисав Мића Борић, Миладин Петровић, Чеда Тодоровић (ранији секретар Срског повереништва) и други.

Августа месеца 1940. године у Београду је одржана Окружна партијска конференција, којој су присуствовали 42 делегата из Београда и ширег подручја. Из Обреновца су били Србољуб Јосиповић, Драги Живковић и Бора Марковић, који је радио у Београду, а одржавао везу и са својим родним крајем. О томе Срба Јосиповић каже:

»Датум нисам запамтио, али знам да је морало бити августа месеца. Било је бостана на пијаци и у пиљарницама. Међу делегатима сам видео Радоја Дакића, Вељка Мићуновића и још неке. Разматрали смо стање у партијским организацијама, политичку ситуацију у свету и у Југославији, говорено је о Покрајинској конференцији КПЈ за Србију, која је пре тога одржана. Наглашено је да ће се ускоро одржати Пета земаљска конференција. Закључено је да морамо ширити линију фронта против фашизма, владајуће класе и двора. Окупљати што више људи око линије КПЈ. Подвучена је још већа потреба конспиративности и организационог јачања Партије и политичког рада на терену.«⁶¹

Том приликом изабран је нови Месни комитет КПЈ за Београд, који је руководио партијским радом не само у граду него и београдском округу.⁶²

⁶¹ Изјава Србољуба Јосиповића, стенографске белешке са састанка групе бораца Посавског партизанског одреда, одржаног у Београду 27. 05. 1951. Копија у архиви аутора.

⁶² Секретар је био Радоје Дакић, а чланови Милош Матијевић Мрша, (касније секретар), затим Вукица Митровић, Буро Стругар, Милош Мамић, Давид Пајић, Рифат Бурџевић, Лепа Стаменковић, Лепа Петровић, Мирко Томић, Бајо Секулић, Воја Николић и Лука Шунка (Александар Виторовић, *Централна Србија у НОБ*, Београд, 1967, стр. 21).

Чланови Среског повереништва Уба имали су сличне састанке у Ваљево и преузимали актуелне задатке за своје подручје. У то време је успостављена добра сарадња између Повереништва Уба и Обреновца.

У фебруару 1941. године, одржана је у Београду нова Окружна партијска конференција и на њој се расправљало о стању у партијским организацијама и приликама у земљи и свету, са гледишта спровођења закључака Пете земаљске конференције КПЈ. Изабран је и нови Окружни комитет КПЈ за Београд, у који су ушли Бора Марковић, секретар и чланови Филип Кљајић Фића, члан ПК КПЈ за Србију, Бура Стругар, Мирко Томић, Видоје Смилевски, Милош Матијевић Мрша, Тодор Дукин, Андрија Хабуш, Раде Јовановић, а из Посавине Срба Јосиповић и Драги Живковић Гага.⁶³ Овај комитет је деловао само на територији београдског округа без града Београда.

У склопу опште активности КПЈ у Тамнави и Посавини, посебна пажња је посвећивана економском, политичком и друштвеном положају радних маса. После одржане Пете земаљске конференције КПЈ у Загребу среска руководства КПЈ издала су летак са потписом »Присталице борбеног савеза радника и сељака«. Летак је написан јануара 1941. године у кући Србе Јосиповића у Стублинама.

Сличан летак Среског повереништва КПЈ Уб је штампан и растуран у срезу тамнавском. Радници, сељаци и омладина читали су ове летке и преносили их из руке у руку. Забележено је да су поједини имућнији људи протествовали и давали летке полицији и жандарима да трагају за организаторима. Ипак, нико није био ухапшен.

Чланови КПЈ били су задужени да спроводе у живот закључке Пете земаљске конференције КПЈ. На састанцима са својим пријатељима и симпатизерима они су говорили против рата и фашистичке опасности, против скупове која је највише угрожавала стандард радника и сиромашних земљорадника, о равноправности нација, потреби већих слобода и демократије, савезу са СССР-ом и још интензивнијем и организованијем политичком раду у селима, са женама и омладином.

⁶³ А. Виторовић, *Централна Србија у НОБ*, стр. 28.